

інформаційний фонд бібліотек», який відбиває фонди 80 найбільших медичних бібліотек України. Крім того, бібліотека традиційно продовжує видавати (спільно з науково-дослідними установами) тематичні покажчики літератури науково-допоміжного характеру. Тільки за останні десять років видано 137 таких посібників, а за весь період існування ДНМБ більше 350 бібліографічних робіт.

Понад 25 років разом з Товариством істориків медицини і обласними медичними бібліотеками провадиться збирання і систематизація матеріалів про розвиток охорони здоров'я і медичної науки в Україні. Унікальна картотека вміщує 65 тис. бібліографічних описів історичних документів. Користуючись нею, було видано чимало фундаментальних бібліографічних покажчиків: «Здравоохранение Киева и Киевской области», «Здравоохранение Харьковщины», «Медицинские работники Украины, удостоенные почетных званий» та ін.

ДНМБ продовжує розвиватися як організаційно-методичний та науково-дослідний центр для мережі медичних бібліотек (зараз їх нараховується в

країні більше тисячі). Щорічно вони обслуговують близько 900 тис. медичних працівників, видають їм майже 30 млн. інформаційних документів, формують і зберігають літературну базу охорони здоров'я.

Як науково-дослідний центр ДНМБ внесла чималий вклад у дослідження проблем оптимального формування літературної бази охорони здоров'я в Україні, бібліотечно-бібліографічних ресурсів інформації медичних бібліотек різних рівнів тощо.

Зміцнюються міжнародні зв'язки бібліотеки. Її співробітники беруть участь у світових та європейських форумах працівників медичних бібліотек. ДНМБ була представлена своїми доповідями на 3-му і 4-му міжнародних конгресах (Югославія, 1980, Японія, 1985), 1-й Європейській конференції медичних бібліотек (Бельгія, 1986).

Нині традиційні форми бібліотечно-інформаційного забезпечення медичних кадрів поєднуються з новими комп'ютерними бібліотечними технологіями, що, на наш погляд, сприятиме піднесенню медицини на вищий рівень.

А.А.Свобода, Н.І.Смаглова, Г.І.Солоїденко

СТАНОВЛЕННЯ МЕРЕЖІ БІБЛІОТЕК НАУКОВИХ УСТАНОВ

Становлення мережі бібліотек академічних установ невіддільне від організації та розвитку системи науково-дослідних установ Української Академії наук. Внаслідок того щасливого випадку, що УАН і Національна бібліотека створювались одночасно і над статутом і структурою цих наукових закладів працювали видатні вчені та громадські діячі М.П.Василенко, В.І.Вернадський, А.Ю.Кримський, Д.І.Багалій, П.А.Тутковський, В.О.Кордт, С.О.Єфремов, які розуміли високе суспільне призначення бібліотеки і її роль у системі

наукових комунікацій, було чітко визначено місце бібліотеки в інфраструктурі науки. Фундаторами передбачалося, що паралельно із Національною бібліотекою Української держави при наукових установах має діяти система невеликих, але ретельно підібраних книгозбірень з певних галузей знань. У першому Статуті Академії наук України, затвердженому в 1918 р., зазначалося, що «При відділах, при наукових установах та при окремих кафедрах організуються відповідні бібліотеки»; і передбачалося, що «Все, що друкується в межах України будь-якими мовами, засилається в одному примірнику до Академії за-для бібліотек Відділів, установ та кафедр, незалежно від тих примірників,

© Свобода Алла Антонівна, Київ, 1993

© Смаглова Наталія Іванівна, Київ, 1993

© Солоїденко Галина Іванівна, Київ, 1993

які надходять до Національної бібліотеки»¹.

Навіть у перші важкі роки становлення колективів Всенародної бібліотеки України (ВБУ) не відривався від проблем бібліотек наукових установ, відчував свою відповідальність за рівень їх роботи, тому що Бібліотека, власне, перебрала на себе функції методичного центру.

У вересні 1920 р. у Вінниці на базі фондів Архівного управління було утворено філію ВБУ і при ній Кабінет вивчення Поділля. Було розгорнуто широку дослідно-краєзнавчу роботу. На засіданні Комітету ВБУ (у квітні 1921 р.) було розглянуто Статут цієї філії. А на засіданнях Ради бібліотекарів ВБУ регулярно заслуховувались звіти Вінницької філії, вирішувались питання передачі їй дублетних видань з фонду ВБУ. Голова Ради бібліотекарів ВБУ Ю.О.Меженко читав для співробітників філії лекції про світові досягнення у бібліотекознавстві та бібліографії.

На жаль, через брак коштів фонди бібліотек наукових установ Академії в перші пореволюційні роки поповнювались нерегулярно і не могли задовольнити фахові запити читачів. Так, за п'ять років функціонування Соціально-економічного Відділу АН (до його складу входило сім інститутів та комісій), його бібліотека придбала лише 10 тисяч томів. Учені скаржились на відсутність найнеобхідніших видань².

1924 - 1925 рр. - період планомірного становлення науки в Україні. Створювалися нові науково-дослідні установи, кафедри, інститути, відповідно постала проблема організації при них наукових бібліотек, забезпечення їх функціонування як єдиної системи.

Дедалі гострішим для наукових бібліотек стає питання забезпечення кваліфікованими кадрами. Для його успішного розв'язання ВБУ розробляє диференційовану систему підготовки спеціалістів: лекції, практикуми у відділах, семінари (наприклад, у 1925 р. діяв індексаційний семінар для бібліотекарів київських академічних бібліотек); одно-, потім дворічні курси за окремими програмами для працівників ВБУ та інших наукових бібліотек, аспірантура. Розробляються кваліфікаційні вимоги до бібліотекаря наукових бібліотек: вища освіта та знання кількох європейських мов³. Про розмах цієї роботи свідчить

хоча б те, що лише протягом 1925 р. курси при ВБУ закінчили 76 бібліотекарів академічних і вузівських бібліотек.

З метою надання дійової допомоги працівникам наукових бібліотек ВБУ докладає чималих зусиль, щоб створити об'єднання академічних бібліотекарів Києва. Колектив бібліотеки зосереджує на своїй базі бібліотеки всю його роботу: проводить засідання бюро й ради об'єднання, конференції, спрямовує діяльність курсів, гуртків, вносить зміни у структуру бібліотеки - на основі Відділу Бібліотекознавства організовано Кабінет Бібліотекознавства. Він стає базою для підвищення кваліфікації, удосконалення роботи об'єднання академічних бібліотекарів.

Для розробки наукових засад діяльності академічних бібліотек було створено науково-дослідний інститут бібліотекознавства (в 1926 р. реорганізовано в науково-дослідну комісію бібліотекознавства та бібліографії).

Розробки науковців ВБУ з питань каталогізації, наукової організації праці і вивчення інтересів читача тощо, проходили апробацію як у самій ВБУ, так і в бібліотеках наукових установ (наприклад, запроваджувались розроблені фахівцями ВБУ норми на основні бібліотечні процеси).

Таким чином, протягом 20-х років ВБУ як осередок бібліотечної науки в Україні вдосконалює свою роботу і стає для мережі бібліотек організаційним та координаційним центром, школою практичного бібліотекознавства. Результати інтенсивної праці науковців ВБУ відбилися в матеріалах I-ої Конференції наукових бібліотек УРСР (грудень 1925 р.)⁴.

У 30-ті роки, особливо після 1934 р., коли ВБУ була повністю підпорядкована Академії наук, збільшилася методична і практична допомога бібліотекам мережі. Було закладено методичні підвалини бібліографічної діяльності наукових бібліотек. Обов'язки ВБУ щодо зміцнення зв'язків з бібліотеками інститутів, поліпшення бібліотечно-бібліографічного обслуговування вчених, організації науково-методичного керівництва діяльністю академічних бібліотек уперше закріплюються в Статуті Бібліотеки, затвердженому в 1936 р.⁵

У цьому ж році запроваджено централізовану обробку зарубіжних монографій. У 1939 - 1940 рр.

було зроблено спробу здійснити централізовану передплату іноземної періодики, комплектування бібліотек інститутів за допомогою міжнародного книгообміну.

Неоціненна роль учених академічних установ у створенні і становленні мережі бібліотек. Розуміючи значення бібліотеки як важливого чинника наукового процесу, науковці брали безпосередню участь у формуванні фондів, у розробці схем класифікації літератури, в уніфікації каталогів, створенні фундаментальних бібліографічних праць за проблематикою досліджень АН.

Ядро фондів багатьох інститутів сьогодні становлять зібрання і колекції вчених - засновників науково-дослідних установ: Т.І.Вяземського (Карадазька біологічна станція), О.О.Ковалевського та С.А.Зернова (Севастопольська біологічна станція), О.О.Богомольця та Р.Є.Кавецького (Інститут експериментальної патології, онкології та радіобіології ім.Р.Є.Кавецького), О.В.Палладіна (Інститут біохімії ім.О.В.Палладіна), М.М.Доброхотова (Інститут газу), І.М.Францевича (Інститут проблем матеріалознавства ім. І.М.Францевича), А.А.Горшкова (Інститут проблем лиття) та ін.

Формування бібліотечної мережі було перерване війною. І тільки в 50-х роках її розгалуженість досягла передвоєнного рівня.

Етапним для розвитку мережі став 1946 р. Прийнятою Президією АН УРСР постановою «Про стан бібліотечної справи в системі Академії наук УРСР» передбачалося утворення при бібліотеці АН керівного центру мережі бібліотек наукових установ Академії⁶. Головним завданням центру було всебічне вивчення стану академічних бібліотек - від комплектування фондів до підготовки кадрів і проведення науково-дослідної роботи та надання необхідної інструктивної та консультативної допомоги.

І хоча в 1949 - 1957 рр. Бібліотека АН УРСР була методичним центром і для масових бібліотек, бібліотеками академічних установ вона опікувалася найбільше. Вони першочергово забезпечувались інструктивною документацією, отримували різноманітні консультації. Серйозна увага приділялася підготовці та перепідготовці кадрів.

З метою посилення впливу учених на подальше розгортання бібліотечної справи в установах Ака-

демії, для координації зусиль з інформаційно-бібліотечного забезпечення розвитку науки, у 1949 р. при Президії АН було створено Бібліотечну комісію, яку 1964 р. було реорганізовано в Бібліотечну раду. Її діяльність спрямовувалася на формування мережі як єдиної інформаційно-бібліотечної системи, сприяла вдосконаленню системи комплектування бібліотек наукових установ зарубіжними виданнями, створенню зведеного каталога іноземної літератури (централізовано надходить до бібліотек мережі), зведених покажчиків іноземних журналів (надходять до наукових бібліотек усіх відомств), планомірному випуску науково-допоміжних видань за проблематикою досліджень Академії.

З 1971 р. (після надання ЦНБ статусу науково-дослідної установи) на базі бібліотек мережі стали досліджуватися проблеми формування фондів наукових бібліотек (1971 - 1974 рр., загальносоюзне дослідження); використання зарубіжних періодичних видань (1980; 1984 - 1987), визначення напрямів розвитку централізації бібліотек мережі (1985 - 1987), вивчення ресурсних можливостей інформаційних підрозділів науково-дослідних установ, визначення найцінніших структурних компонентів цих ресурсів (1992-1993). Ведеться робота, спрямована на впровадження результатів наукових досліджень.

До 90-х років темпи зростання бібліотечної мережі були незначними - щорічно відкривалися одна-дві бібліотеки.

90-ті роки - складний і відповідальний етап у розвитку мережі академічних бібліотек. Вона стрімко зростає, розширюється її географія (тільки у 1992 р. створено 12 нових інститутів у 6 містах України), а, отже, відповідно урізноманітнюється тематика досліджень Академії наук і підвищуються вимоги до їх інформаційно-бібліотечного забезпечення. Однак стан інформаційно-бібліотечних ресурсів різко погіршується, спостерігається розвал державної системи науково-технічної інформації, бібліотеки не спроможні традиційними засобами задовольнити зростаючі потреби науковців.

Перехід до якісно нового рівня інформаційно-бібліотечного забезпечення наукового процесу потребує створення єдиної автоматизованої системи інформаційного супроводження НДР в АН

України, яка задовольнятиме потреби в інформації не тільки на основі раціонального використання наявних в установах Академії інформаційних ресурсів, а й на основі оперативного доступу до зовнішніх банків даних.

Інформаційно-бібліотечна рада (назва з 1990 р.) проаналізувала ресурсні можливості інформаційних підрозділів інститутів, визначила їхні найцінніші структурні компоненти і дійшла висновку, що введення їх у єдиний автоматизований каталог суттєво підвищить інформаційний потенціал усієї системи, дасть змогу широко вводити в обіг документи, які сьогодні використовуються лише в межах окремих установ. На базі бібліотек п'ятьох інститутів, які централізовано забезпечені комплектом програмно-апаратних засобів автоматизації, розпочато опрацювання інформаційної технології взаємодії ЦНБ з бібліотеками науково-дослідних установ.

Формування єдиної бібліотечно-інформаційної системи на основі нових технологій потребує аналізу всіх напрямів діяльності бібліотеки, нових підходів до вивчення інформаційної цінності фонду, критеріїв ефективності її роботи, структурної перебудови підрозділів, які здійснюють інформаційну діяльність в установах Академії, створення відповідної інструктивно-методичної бази, організації системи безперервного навчання в галузі комп'ютерних технологій.

Зростання мережі бібліотек, а отже, й збільшення кількості працюючих у ній, поставило перед ЦНБ як методичним центром завдання дальшого поглиблення диференціації системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників.

Із 335 бібліотечних працівників Академії близько 90 відсотків мають вищу освіту, в тому числі вищу бібліотечну - 59. Доволі стабільний склад кадрів і за стажем роботи. На перший погляд, і освітній, і професійний рівень працюючих досить високий. Але внаслідок перепідпорядкування бібліотек, створення нових, протягом двох останніх років у систему прийшло 26 нових завідуючих. Деякі, на жаль, не мають досвіду роботи в бібліотеках наукових установ. Внаслідок економічних труд-

нощів останніх років, скорочення штатів в інститутах, адміністрація змушена призначати на посаду завідуючих бібліотеками осіб, які не одержали фахової освіти. Більше 20 завідуючих досягли пенсійного віку. Тобто, кадрове питання загострюється.

Ці проблеми змушують ЦНБ як методичний центр аналізувати кадровий склад бібліотек, рівень їхньої роботи, організовувати відповідну сучасним вимогам систему диференційованого навчання спеціалістів документально-інформаційної сфери. Зокрема, ширше практикується проведення за окремими спеціальними програмами стажувань на базі ЦНБ і кращих бібліотек мережі для тих, хто не має бібліотечної освіти або досвіду роботи в бібліотеці наукової установи, під час семінарів вивчається передовий досвід. Його передають фахівці з тридцяти-сорокарічним стажем роботи. Вони досконало знають тематику досліджень - це їх невтомною працею створювались і примножувались книжкові зібрання (часто - унікальні). Величезних зусиль по відновленню пограбованих фашистами бібліотек свого часу доклали завідуючі бібліотеками інститутів клінічної фізіології О.С.Шур'ян та геологічних наук О.Є.Сно⁷.

Нерозривно пов'язані з історією створення бібліотек академічних інститутів (археології, електрозварювання, мистецтвознавства, фольклористики та етнології, історії України, філософії, проблем матеріалознавства, фізико-хімічного, інституту зоології) імена завідуючих бібліотеками К.С.Корнієнко, Д.С.Пшеничничкової, Є.Л.Гаврилюк, Є.Г.Кузнєцової, Л.Т.Іваненко, С.В.Сотниченко, Н.С.Пивоварової, Н.М.Рибінцевої. Закладені ними традиції високого професіоналізму, відповідальності, чутливості до всього нового, прогресивного успішно продовжують представниці середнього покоління - Л.Ф.Джур (Інститут фізики), Л.Ф.Перехрест (Інститут електродинаміки), Т.І.Біатова (Інститут молекулярної біології і генетики), І.П.Бардачова (Інститут проблем моделювання в енергетиці), О.А.Акімова (Інститут біології південних морів), Г.В.Компаниченко (Інститут біоорганічної хімії і нафтохімії), В.В.Редіна (Інститут біохімії), Н.Г.Никитюк (Інститут ботаніки),

В.М.Яблонська (Інститут народознавства),
Л.Ф.Мандрик (Інститут теоретичної фізики).

Наш огляд становлення мережі бібліотек установ АН України досить стислий. Про найяскравіші

сторінки її розвитку, досвід окремих бібліотек, історію визначних колекцій, сьогоденні проблеми методичним центром будуть підготовлені спеціальні матеріали.

1. Статут і штати Української Академії Наук в Києві. - К., 1919. - 22 с.

2. *Птуха М.В.* П'ять років існування III Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук. (1919-1923). - К., 1924. - 28 с.

3. Відомчий Архів ЦНБ АН України. - Ф. ВБУ, оп 1, спр. 258, арк. 17

4. Бібліотечний збірник. Ч.1 // Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. - 1926. - 176 с.

5. Відомчий архів ЦНБ АН України. Ф. ВБУ, оп. 1, спр. 456, арк. 1-4.

6. Журнал бібліотеки Академії наук УРСР. - 1946. - №2. - С. 1-3.

7. *Меженко Ю.О.* Про стан мережі бібліотек наукових установ Академії наук УРСР; Доп. на Президії АН УРСР 21 черв. 1946р.

// Журнал бібліотеки Академії наук УРСР. - 1946. - №2. - С. 3-7.

Л.Ф.Приходько

КАБІНЕТ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА В 20-ТІ РОКИ

Історія бібліотекознавства в Україні - це постійний пошук шляхів перетворення бібліотеки в осередок національної культури та самовдосконалення людини. Осмислення цього досвіду має важливе значення для розвитку бібліотечної науки, відродження кращих традицій бібліотечної справи.

Кабінет Бібліотекознавства ВБУ було засновано в 20-ті роки - час піднесення і руйнування української культури. Розквіт науки, літератури, мистецтва сприяв і розвитку бібліотечної справи. За словами С.Постернака, це був період масового і наукового бібліотечно-бібліографічного руху [1, с. III - V].

Швидко формувалась мережа публічних бібліотек. Для них утворювались організаційні, адміністративні та методичні центри, бібліотечні об'єднання, бібліотечні курси, видавалася популярна фахова література.

Інтенсивний розвиток науки настійно вимагав належної організації наукових бібліотек. Їхня діяльність визначається такими критеріями: 1) наукові бібліотеки як осередок української науки й культури; 2) як центр науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства (2, с. 22).

© Приходько Людмила Федорівна, Київ, 1993

Пориваючи з традиціями пасивної бібліотеки-книгосховища, наукова бібліотека перетворювалась в активно працюючу наукову установу. В зв'язку з цим бібліотечні працівники мали «...поставити вперше на Україні саму проблему наукової бібліотеки та наукової розробки теоретичних і практичних питань бібліотекознавства і бібліографії, створити першу наукову школу бібліотекознавства і бібліографії, перші кадри наукових робітників у цих галузях наук, зацікавити ними розпорошених робітників наукових бібліотек і бібліографічних установ, покласти початки науковій літературі в галузі бібліотекознавства і бібліографії» [3, с. III-IV].

Про поширення наукового бібліотечно-бібліографічного руху свідчать такі факти. В листопаді 1923 р. відбувається перша нарада працівників книги України, в грудні 1925 р. - I-ша Конференція наукових бібліотек і бібліографічних установ України; у червні 1926 р. - I-й Всеукраїнський бібліотечний з'їзд у Харкові, в 1927р. - пленум Всеукраїнської бібліографічної комісії при Українській Академії наук і пленум каталогографічної комісії при ВБУ (4, с.6-9). Створюється ряд установ у галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства.

Крім ВБУ, було організовано: Українську книжкову палату (у Києві, а потім у Харкові), Науково-